

ANTİK DÖNEMDE
AKDENİZ'DE
KIRSAL
VE KENT

RURAL SETTLEMENTS
AND URBAN CENTERS
IN MEDITERRANEAN
DURING ANTIQUITY

Sempozyum Bildirileri
4-7 Nisan 2016, Mersin, Türkiye

Symposium Proceedings
4-7 April 2016, Mersin, Turkey

Editor - Edited by

Ümit AYDINOĞLU - Ahmet MÖREL

ANTİK DÖNEMDE RURAL
AKDENİZ'DE SETTLEMENTS AND
KIRSAL URBAN CENTER IN
VE MEDITERRANEAN
KENT DURING ANTIQUITY

Sempozyum Bildirileri
04-07 Nisan 2016
Mersin, Türkiye

Symposium Proceedings
04-07 April 2016
Mersin, Turkey

Editör-Edited by

Ümit AYDINOĞLU-Ahmet MÖREL

MERSİN, 2017

Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisi Araştırma Merkezi
Mersin University Research Centre of Cilician Archaeology

Antik Dönemde Akdeniz’de Kırsal ve Kent
Sempozyum Bildirileri

Rural Settlements and Urban Centers in Mediterranean in
Antiquity Symposium Proceedings

Editör-Edited by

Ümit AYDINOĞLU-Ahmet MÖREL

MERSİN, 2017

©Mersin Üniversitesi Yayınları - 49
Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi (KAAM) Yayınları-7

Mersin University Research Centre of Cilician Archaeology Publishing

ISBN 978-975-6900-57-4

Bu yayındaki bütün makaleler hakem değerlendirmesinden geçmiştir.
All papers have been evaluated by the arbitration committee.

Tüm Hakları Saklıdır - All Rights Reserved
Yazarların ve yayıncının izni olmaksızın çoğaltılamaz ve kopyalanamaz

Baskı

MYGRAFİK
tasarım ve baskı atölyesi

Kamile AYDIN ÖZMEN
Camişerif Mah. Mücahitler Cad.
No:38/A Akdeniz / MERSİN
Tel: 0324 237 62 00

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Önsöz/Foreword

AYDINOĞLU Ümit

Antik Dönemde Akdeniz’de Kırsal ve Kent Sempozyumu Üzerine Bir Değerlendirme 1

ELTON Hugh

The Roman Settlement At Alahan: An Example Of Low-Density Urbanism 5

LANGLOIS Christopher

A Temple Tomb From Dağpazarı: Monumental Architecture in Rural Rough Cilicia 15

AŞKIN Ercan - KURT Mehmet

Isauria Bölgesindeki Sbide (?) Antik Kenti: Bölgesel Yerleşim Düzenlemesi Açısından Bir İnceleme 29

AŞKIN Ercan

Isauria’daki Bölgesel Yerleşim Düzenlemesine Bir Kent Örneği: Sinabiç (Dalisandos?) 49

AYDINOĞLU Ümit

Dağlık Kilikia’da Kırsal Yerleşimlerde Kentsel Mimari: Işıkkale ve Karakabaklı Örnekleri 61

AYDIN Ayşe

Dağlık Kilikia Bölgesi Geç Antik Dönem Kırsal Yerleşimlerindeki Hıristiyan Dini Yapıları ve İşlevleri 78

MÖREL Ahmet

Doğu Dağlık Kilikia Bölgesi’nde (Isauria) Bir Liman Yerleşimi: Akkale 95

MİMAROĞLU Sinan - AYDINOĞLU Ümit

Dağlık Kilikia’da Geç Antik Dönem Kırsal Yerleşim Düzenlemesi, Öküzlü Örneği 122

TÜLEK Füsun

Kilise Merkezli Bir Tarımsal Üretim Yerleşimi: Sazaklı 142

OĞUZ-KIRCA E. Deniz - TUNA Numan - LIRITZIS Ioannis	151
Khora in the Khora	
HÜRMÜZLÜ Bilge - ÇELİK Çağatay - HECEBİL Uygur	173
Kuzeybatı Pisidia Bölgesi'ndeki Apollonia Antik Kenti ve Kırsal Yerleşimleri	
KOÇYİĞİT Oğuz	187
Assos'da Geç Antik Konutlar Işığında Kentsel Değişim ve Dönüşüm	
AKKURNAZ Sedat	200
Alabanda Territoriumunda Kırsal–Kent İlişkileri ve Günümüz Yansımaları	
DURUGÖNÜL Serra - TEPEBAŞ Ulus	221
Kırsalda Sürdürülebilir Tarım, Kentte Süreğiden Zenginlik: Sicilya Örneği	
KORKUT Taner - UYGUN Çilem	236
Tlos Antik Kenti Şehircilik Anlayışı	
LOTZ Helmut - SEYER Martin	249
Survey on Toçak Dağı in the territory of Limyra (Lycia)	
ÖZDİLEK Banu – TIBIKOĞLU H. Onur	260
Bey Dağları Onobara Yerleşimi Çevresindeki Gedeller ve Yalnız Mezar Çiftlikleri	
ONUR Fatih	282
Patara Yol Anıtı Çerçevesinde Kentler, Kırsal ve Yol Ağı	
UZUNOĞLU Hüseyin	302
Küçük Asya Kırsal Yerleşmelerinde Su ve Su Yapıları: Epigrafik Bir İnceleme	
AKTAŞ Arzu - GÜL Melike	317
Demre'nin Antik Dönemdeki Dağlık Kırsal Yerleşimlerinin Tespiti ve Korunması Çalışmaları	

TLOS ANTİK KENTİ ŞEHİRCİLİK ANLAYIŞI

Taner KORKUT– Çilem UYGUN

Abstract

The City Planning of Ancient Tlos

Because the aspects of urbanism is not clear in Lycia during the pre-classical times, archaeological debates dealing with various aspects of urbanism view it as a phenomenon that started in the Classical period and developed onwards. The Lycian cities in the Classical period were mainly founded on high hills. These fortified settlements had a palace structure at its center, serving as the house of dynast. The houses of the common people exist outside the city walls. Another important aspect located around the city is necropolis bearing rock-cut chamber graves and sarcophagi peculiar to the region. Small-scale small agricultural settlements were, on the other hand, characteristic feature of the territory of the Classical Lycian cities. The changes and developments observed in the urbanization throughout the Aegean during the Hellenistic period were also felt in Lycia. As a result, center of the cities were moved from high hills to the flat grounds where the main public structures grew around the agora. During the Roman period, the Hellenistic pattern of urbanism was not altered much, though the settlement was expanded with the addition of new structures related to the Roman concept of urbanism. In contrast, the Lycian cities became smaller in size during the Byzantine era cities for the first time and new settlements arose around the pagan cities. The urban features of major ancient Lycian city of Tlos closely more or less follow the same lines with other cities of the region during the Classical period. Nevertheless, because the topography of Tlos is quite different from other Lycian cities of this period, the architectural remains of the Lycian dynasty spread over more than one hill within the borders of the city. Village settlements located in the immediate region and countryside of Tlos also contain small farmhouses to exploit the land for agrarian purposes. Following the Hellenistic Period, significant changes started to occur in the urban planning of Tlos with agora being the focal point of the city. Other public structures such as the stadium, the theater, the temple, and the bouleuterion, and the gymnasium were all built around the agora. There does not appear to have occurred significant changes in the ways the immediate region and countryside of Tlos was exploited by agricultural settlements and farms. The Romanization process also did not alter much the urban features of the city. The major change in the urbanism of Tlos took place during the Early Byzantine era, when the city center was abandoned and populations opted mainly to build their houses on the southern slopes of acropolis. The Early Byzantine settlement was expanded outside the city walls during the succeeding Middle Byzantine period, and new small scale village settlements were established outside the city. Archaeological investigations carried out in the territory of Tlos also helped us to understand the processes that gave way to urban-type settlements in Lycia to a certain extent. We began to identify new settlements dating from the Aceramic Neolithic to the late Bronze Age, including those at Girmeler, Bağlıağaç, Arsa, and Tavabaşı as well as the one below the remains of the stadium of Tlos.

Keywords: Lycian Region, Ancient City of Tlos, Territorial Settlements, The Principles of Urbanism

Özet

Klasik Dönem öncesi Likya urbanistiği pek bilinmediğinden bölgenin şehircilik anlayışıyla ilgili değerlendirmeler daha çok Klasik Dönem ile birlikte başlatılmaktadır. Buna göre Likya şehirleri Klasik Dönemde genelde yüksek tepelerde kurulmuştur. Surlarla çevrelenen yerleşimin merkezinde yönetici ailenin yaşadığı saray yapısı bulunur. Bunun çevresinde normal halkın yaşadığı daha basit mimari düzenlemelere yer verilmiştir. Surların dışında ise Likya Bölgesi'ne özgü kaya mezarı ve lahitlerin yoğunlukta olduğu nekropol alanları yer alır. Diğer yandan kentlerin teritoryumunda bulunan *phyle* tarzı küçük ölçekli yerleşimler Klasik Dönem Likya şehirleri için karakteristiktir. Hellenistik Dönemde Ege dünyası şehircilik anlayışında yaşanan gelişmeler Likya Bölgesi'ni de etkilemiştir. Böylece Likya şehirleri yüksek tepelerden daha çok düzlük alanlara kaydırılmış ve merkezdeki bir agora etrafında gelişme göstermiştir. Roma Döneminde mevcut urbanistik yapıya pek fazla dokunulmamıştır. Sadece bazı yeni ilave ve düzenlemelerle yerleşimler genişletilmiştir. Bizans Dönemi ile birlikte ilk kez kentlerde bir daralmaya gidilmiş ve pagan yerleşim alanları dışında yeni yerleşimler oluşturulmuştur. Tlos Antik Kenti Klasik Dönem urbanistiği genel hatlarıyla diğer Likya kentleriyle yakın benzerlik içerisindedir. Ancak Tlos Antik Kenti'ndeki yerleşim topografyasının farklılıklar gösterdiği ve böylece Dynastik Dönem yerleşimin antik kent sınırları içerisinde bulunan birden fazla yükselti üzerine yayıldığı görülür. Tlos kent merkezinin dışında bulunan köy büyüklüğündeki yerleşimler ile onların çevresinde yer alan daha küçük ölçekli çiftlikler Tlos'un şehircilik anlayışının diğer önemli unsurlarıdır. Hellenistik Dönem ile birlikte Tlos Antik Kenti şehircilik anlayışında değişikliğe gidildiği, diğer çağdaş yerleşimlerdeki kent yapılaşmasının Tlos'da da benimsendiği görülür. Söz konusu şehircilik anlayışında agora antik kentin merkezini oluşturmuş ve stadyum, tiyatro, tapınak, gymnasium, meclis binası gibi diğer yapılar da bu alana yönlendirilmiştir. Teritoryumdaki merkeze bağlı *phyle* yerleşimlerinde ise fazla bir değişim yaşanmamıştır. Likya Bölgesi'nin Roma eyaletine dönüştürülmesinden sonra bile, bazı küçük ilaveler dışında mevcut sistemde büyük bir değişiklik yapılmamıştır. İlk kez Erken Hıristiyanlık Dönemi ile birlikte antik kent merkezi terk edilmiş; akropolün güneyi yoğun olmak üzere, yamaçlarda etrafı surlarla çevrilen yeni bir yerleşim alanı oluşturulmuştur. Orta Bizans Döneminde söz konusu yerleşim alanı tekrar surların dışına taşırılmış ve pagan yerleşim alanlarını da kapsayan yeni bir yapılanmaya gidilmiştir. Tlos Antik Kenti ve çevresinde yürütülen kazı ve araştırmalar sadece bölgenin yerleşim tarihi ve kronolojisini değiştirmemiş; Akeramik Neolitik Çağa kadar geri giden yerleşim alanlarının keşfi Likya Bölgesi urbanistiği hakkındaki tartışmalara yeni bir boyut kazandırmıştır. Tlos, Girmeler, Bağlağaç, Arsa ve Tavabaşı yerleşimleri bu bağlamda büyük önem taşımaktadır. Arkeoloji dünyası için yeni olan bu keşif aynı zamanda Tlos Antik Kenti'nin Neolitik Çağdan itibaren hem doğu hem de batıdaki çağdaş yerleşimlerle olan yakın ilişkisinin kanıtıdır.

Anahtar Kelimeler: Likya Bölgesi, Tlos Antik Kenti, Teritoryum Yerleşimleri, Şehircilik Anlayışı

Likya Bölgesi'ndeki şehircilik anlayışı hakkında bugüne kadar farklı görüşler paylaşılmıştır. Yerleşimlerin sosyal ve ekonomik durumu ile mevcut arkeolojik kalıntıların değerlendirilmesi sonucunda genelde ortak bir urbanistik gelenek tanımlanır. Likya'da Arkaik Dönem ve öncesine tarihlenen yerleşimlerin sayısı yok denecek kadar azdır. Ayrıca mevcut kalıntılar Arkaik Dönem öncesi şehircilik anlayışı hakkında herhangi bir fikir de vermez. Arkaik Dönem yerleşimler önceleri sadece Xanthos Akropolü¹ ve Kyenai/ Avsartepesi²

¹ Des Courtils 2006, 24-25..

² Thomsen 2002.

ile sınırlıydı. Daha sonra bunlara Patara/ Tepecik Akropolü³ de eklenmiştir. Ancak söz konusu yerleşimler bölgedeki resmin geneli hakkında bilgi vermekten uzaktır. Dolayısıyla Likya kentlerinin şehircilik anlayışı daha çok Klasik Dönem ile birlikte başlatılmaktadır⁴.

Klasik Dönem Likya kentleri genelde yüksek tepelerde oluşturulmuştur⁵. Etrafi surlarla kuşatılmış yönetici ailenin yaşadığı saray tipi yapı komplekslerinin çevresinde normal halkın yaşamını sürdürdüğü sade mimari düzenlemelere yer verildiği de bilinmektedir. Diğer yandan yerleşim surlarının dışında Likya'ya özgü kaya mezarı ve lahit gibi mezar anıtlarının yoğunlukta bulunduğu nekropol alanları da Klasik Dönem yerleşimlerin vazgeçilmezlerindendir⁶. Bunlardan başka şehirlerin *choras*ında bulunan *phyle* tarzı küçük ölçekli yerleşimlerle bir yandan kentlerin korunarak savunulması diğer yandan hem askeri hem de ekonomik kaynak teşkil eden teritoryumun kontrol altına alınması geleneği Klasik Dönem Likya şehirleri için karakteristiktir⁷. Hellenistik Dönem ile birlikte Ege ve Akdeniz havzasında urbanistik alanda yaşanan değişimlerin Likya kentlerinde de kendisini hissettirdiği gözlemlenir. Böylece yerleşimler yüksek tepelerden daha çok kentlerin düzlük kısımlarına kaydırılmış; bu alanlarda kamu yapıları, mezar anıtları ve sivil mimarlık örnekleri gibi yapı gruplarından oluşan yeni bir düzenlemeye gidilmiştir⁸. Roma Döneminde mevcut urbanistik yapıya pek fazla dokunulmamıştır. Sadece bazı yeni ilave ve düzenlemelerle yerleşimler genişletilerek daha ferah bir şehir görünümü sağlanmıştır. Bizans Dönemi ile birlikte ilk kez kentlerde bir daralmaya gidilmiş ve yeni oluşturulan bu yerleşim alanlarının etrafı surlarla çevrilmiştir. Orta Bizans Dönemi'nde bu yerleşimlerin daha da küçültüldüğü ve hatta kimilerinin terk edildiği de bilinmektedir.

Akdağlar'ın batı yamaçlarını kapsayan geniş bir alanda konumlanmış Tlos Antik Kenti (fig.1) savunmaya elverişli dağlık arazi yapısı ve Xanthos Vadisi'ne hakim konumuyla öne çıkan bir Batı Likya yerleşimidir⁹. Sarp yamaçlarda başlayan antik yerleşimin sınırları batı yönde Eşen Nehri'nin getirdiği alüvyonlarla oluşmuş vadi düzlüğüne kadar ulaşır. Güneydeki Saklıkent Kanyonu ile kuzey yönde bulunan Seydikemer İlçesi antik kentin egemenlik sınırlarını çizer.

Tlos Antik Kenti konumu ve teritoryum sınırları bakımından hatırı sayılır bir Likya kenti olmasına rağmen, Klasik Dönem dynastik yerleşiminden çok fazla kalıntı günümüze ulaşmamıştır. Osmanlı Döneminde eski yerleşimin üzerine bir kale yapısı inşa edilmiş ve böylece orijinal doku büyük oranda bozulmuştur. Ancak Klasik Dönemde, bugünkü antik kent merkezini batı yönden sınırlayan tepe üzerinde, diğer Likya şehirlerinde gözlemlenen gelenekte bey kalesinden oluşan bir yerleşimin bulunduğu bilinmektedir (fig.2). Söz konusu yerleşim alanını çevreleyen surlar kısmen günümüze ulaşabilmiştir. Bundan başka yerleşimin kuzey ve batı yöndeki yamaçlarında oluşturulmuş kutsal alanlar da bugün görülebilir durumdadır. Diğer yandan bey sarayının güney yamaçlarında kısmen ana kaya kullanılarak inşa edilmiş daha basit formdaki konutlar Klasik Dönem yerleşimin diğer bir parçasını oluşturmaktadır. Surların dışında, doğu yöndeki yamaçlarda yoğunlukta olmak üzere bir de nekropol alanı planlanmıştır. Likya Bölgesi'ne özgü tipolojide çok sayıda kaya mezarı ve lahit nekropol alanında halen ayakta durmaktadır.

Tlos Antik Kenti'nin kısaca özetlenen Klasik Dönem akropol yerleşimi şehircilik anlayışı çağdaşı diğer Likya kentleri ile hemen hemen aynı gelenektedir. Ancak kent merkezi ve yakın çevresinde bulunan kalıntılar Tlos'un Klasik Dönem urbanistik yapısının diğer Likya kentlerinden farklılıklar içerdiğini de göstermektedir. Klasik Dönem Tlos Antik Kenti yerleşimi sadece akropol olarak adlandırılan yüksek tepe ve yamaçlarındaki

³ İşın 2010.

⁴ Marksteiner 1997, 173-183; Kolb 2008, 33-154; Borchhardt-Bleibtreu 2013, 44-52.

⁵ Likya Bölgesi'nin Klasik Dönem Dynast yerleşimleri için bkz. Wurster 1993; Borchhardt – Bleibtreu 2013.

⁶ Genel olarak Likya nekropolleri ve mezar mimarlığı için bkz. Hülten 2006.

⁷ Likya Bölgesi'nde polis ve teritoryum yerleşimleri organizasyonu için bkz. Wörrie 1999; Çevik 2015, 151-162.

⁸ Likya Bölgesi'nin şehircilik anlayışında yaşanan bu değişim F. Kolb tarafından "Hellenleşme" olarak tanımlanmıştır, bkz. Kolb 2008, 159-168.

⁹ Tlos Antik Kenti için bkz. Korkut 2015.

kalıntılardan ibaret değildir. Bunun dışında Yörükveller, Meşedibi, Davudlar ve Tamaşalık gibi mevkilerde de yine Klasik Döneme tarihlenen yerleşim alanları (fig.3) bulunmaktadır¹⁰. Birbirine oldukça yakın söz konusu mevkilerde sivil ve askeri mimarlık örnekleri dışında ayrıca nekropol alanlarına da yer verilmiştir. Böylece Klasik Dönem Tlos Antik Kenti'nin beş farklı tepe yerleşiminden oluştuğu anlaşılır. Bugün kent merkezinde kalan akropol yükseltisi Klasik Dönem yerleşim alanları içerisinde en görkemlisi ve urbanistik açıdan da en kapsamlı olanıdır.

Tlos kent merkezinde ele geçen yazıtlardan antik kentin Sarpedon, Bellerophon, Iobates, Malieus ve Asteios gibi farklı yerleşim bölgelerinden¹¹ oluştuğu bilinmektedir. Onurlandırma, mezar ve adak yazıtları gibi değişik kategorilerde olan bu buluntuların sunduğu yer tanımlamaları ile bahsi geçen Klasik Dönem tepe yerleşimlerinin aynı olup olmadığı tartışma konusudur. Söz konusu yazıtların en erken örneklerinin Geç Hellenistik gibi daha sonraki bir döneme tarihlenmesi böyle bir eşleştirmenin zor bir ihtimal olduğunu göstermektedir.

Tlos Antik Kenti'nin Klasik Dönem urbanistik yapısını çağdaşı Likya kentlerinden ayıran diğer önemli bir özellik ise şehrin oldukça geniş bir alana yayılmış olması ve teritoryumunda çok sayıda *phyle* tarzı yerleşimlere yer verilmiş olmasıdır. Böylece Akdağların batı yamaçlarında bulunan Darıözü, Köristan, Dikmen, Zindan, Cemalanı, Taşkuzluk, Erikli, Sülüklü ve Arsa gibi yerleşimlerin¹² yazıtlarda bahsi geçen Sarpedon, Bellerophon, Iobates ve Malieus gibi bölgelerle eşleştirilebileceği ve hatta Asteios ifadesi ile Tlos Antik Kenti merkezinin kastedildiği düşüncesi daha gerçekçi durmaktadır. Söz konusu yerleşimlerin ulaşılması zor konumları yazıtlarda vurgulanan hem tanrı hem de kahraman isimlerinden oluşturulmuş bölge tanımlamaları ile de örtüşür. Patara'da dikilen Likya Yol Kılavuz Anıtı'nda¹³ Tlos'a bağlı köy yerleşimleri isimlerinin de vurgulanması yazıtlardaki *phyle* isimleri ile teritoryumdaki yerleşim eşleştirmesi düşüncesini desteklemektedir.

Patara Yol Kılavuz Anıtı'nda belirtildiği üzere Likya Bölgesi'nin yedi farklı ana yol güzergahı Tlos Antik Kenti'nde kesişmiştir¹⁴. Patara'dan başlayan ve özellikle dağlık Likya Bölgesi'ne giden yolların önemli bir kısmı Tlos'dan geçirilmiştir. Söz konusu güzergahlar arasında Patara-Xanthos-Tlos-Choma ve Patara-Xanthos-Tlos-Oinoanda yolları Tlos teritoryumundaki *phyle* yerleşimlerinin konum ve statüleri açısından büyük önem taşımaktadır. Yol Kılavuz Anıtı'na göre Tlos'dan gelip Choma (Elmalı) istikametine giden yol Kastabara üzerinden geçirilmiştir (fig.4). Anıtta vurgulanan tarihi Kastabara yerleşiminin Tlos Antik Kenti'nin kuzey sınırında kalan günümüz Darıözü Yaylası ile aynı olduğu bilinmektedir¹⁵. Burada gözlemlenen mimari kalıntılar şimdilik Erken Klasik Döneme kadar tarihlenmektedir. Stratejik açıdan çok önemli bir konumda olan yerleşim oldukça geniş bir alanı kontrol etmekte ve devamında Oinoanda Antik Kenti teritoryumu başlamakta. Tlos Antik Kenti ve Oinoanda arasındaki sınırlar yaşanan bir anlaşmazlık üzerine Likya Birliği tarafından belirlenmiş olup varılan bir anlaşma sonucunda çizilmiştir. Kastabara yerleşiminin kuzeydoğusundaki Tezli Yaylası'nda bulunan bir mil taşı, Likya Yol Klavuz Anıtı'nda belirtilen Tlos-Kastabara-Choma yoluna ait olmalıdır. Kastabara yerleşiminden ayrıca Komba (Gömbe) istikametine giden başka yol güzergahları da bulunmaktadır. Hatta Taşkuzluk Yaylası¹⁶ bu güzergahlar üzerinde bir ara bağlantı noktası konumundadır.

Diğer yandan Tlos'dan gelip Oinoanda istikametine giden başka bir yolun Platane üzerinden geçtiği yine Likya Yol Klavuz Anıtı'nda belirtilmiştir¹⁷. Bahsi geçen Platane yerleşiminin bugünkü Dereköy sınırlarında

¹⁰ Bkz. Korkut 2015, 111-132.

¹¹ TAM II Nr. 548, 590 (Bellerophon); TAM II Nr. 552, 597a, 609 (Sarpedon); TAM II Nr. 589 (Iobates); TAM II Nr. 597a (Malieus); TAM II Nr. 625 (Asteios).

¹² Tlos Antik Kenti'ne bağlı teritoryum yerleşimleri için bkz. Korkut 2015, 133-201.

¹³ Likya Bölgesi'nin ana yol güzergahlarının belirtildiği Patara Yol Kılavuz Anıtı için bkz. Işık-İşkan-Çevik 2001; Şahin-Adak 2007.

¹⁴ Işık-İşkan-Çevik 2001, 49.

¹⁵ Çevik-Varkıvaç 2003; Korkut 2015, 152-157.

¹⁶ Korkut 2015, 174-176.

¹⁷ Bu yerleşimin ismi ayrıca Platasa şeklinde de tamamlanmıştır, bkz. Şahin-Adak 2007, 176.

kalan Kōristan Yerleşimi¹⁸ ile aynı olduğu bilinmektedir (fig.5). Kōristan yerleşimi benzer şekilde Likya'nın Dynastik Dönemine ait kalıntılar içermektedir. Ancak kalıntıların niteliği bu yerleşimin de bağımsız bir *polis* yapısından uzak bir görüntü sergilediğini; daha çok Tlos'a bağlı bir phyle yerleşiminin sözkonusu olduğunu göstermektedir¹⁹. Kōristan'ın hemen batısındaki 1340 m. rakımlı Dikmen Tepe²⁰ ise zirvesindeki yapıların mimari özelliğinden Kōristan'a bağlı bir askeri karakol yerleşimidir (fig.6).

Bugünkü Arsa Köyü sınırlarında kalan tarihi yerleşim alanı²¹ Tlos Antik Kenti teritoryumunun güney sınırını oluşturmaktadır (fig.7). Konumu gereği oldukça geniş bir alana yayılan bu yerleşim bir yandan ovalık bölge diğer yandan ise dağlık teritoryum ile bağlantılı olarak planlanmıştır. Tlos'dan başlayan ve güneydoğusundaki Bağlağaç ve Arsa yerleşimlerini birbirine bağlayan yol güzergahı Kemer Mevkiini aşarak Neisa Antik Kenti'ne (Sütleşen) ve oradan da Elmalı Ovası'nın başlangıcındaki Komba'ya ulaşır. Bu güzergah Patara Yol Klavuz Anıtı'nda belirtilen Likya'nın ana güzergahları içerisinde yer almamıştır. Likya Yol Klavuz Anıtı'ndaki güzergah ise Xanthos-Neisa-Choma olarak belirtilmiştir²².

Tlos Antik Kenti'nin kuzey, güney ve doğusundaki dağlık teritoryumda bulunan köy yerleşimleri Xanthos Vadisi'nde Eşen Nehri boyunca, tepelikler üzerindeki çiftlik yerleşimlerinden²³ farklılıklar gösterir (fig.8). Doğal sur görevi gören dik kayalıkların yer aldığı topografya dağınık bir yerleşme düzenini zorunlu kılmış ve böylece burada savunma sistemleri adına da kolaylıklar sağlanmıştır. Bu yerleşimlerin geçit vermez dağlık arazi yapısına ek olarak doğu yönden Akdağlarla korunması, batıda ise tüm Xanthos Ovası'na hakim bir görüş alanına sahip olunması askeri açıdan önemli bir üstünlüktür. Dağlık teritoryumdaki yerleşimlerde yoğunlukla tespit edilen sur ve gözetleme kuleleri gibi yapılar ilk bakışta bu bölgelerin daha çok askeri garnizon amaçlı kullanıldıklarına işaret etmektedir. Bundan dolayıdır ki bu yerleşimler aynı zamanda antik yol güzergahları üzerinde konumlanmıştır. Teritoryum yerleşimlerinde askeri amaçlı yapıların dışında sivil karakterli, dinsel işlevli ve ekonomiye ilişkin kalıntılar da tespit edilmiştir. Böylece dağlık teritoryumda bulunan sözkonusu yerleşimlerin sadece Tlos'un askeri gücünün sembolü olmadığı aynı zamanda ekonomik kaynakları arasında da önemli bir yer tuttuğu anlaşılır.

Klasik Dönem öncesi Likya urbanistiği pek bilinmediğinden bölge yerleşimlerinin şehircilik anlayışı hakkındaki değerlendirmeler daha çok Pers istilası ve sonrası dönemleri kapsamaktadır. Son yıllarda Tlos Antik Kenti'nde gerçekleştirilen kazı ve araştırmalar bölgenin sadece yerleşim tarihi ve kronolojisini değiştirmemiş, aynı zamanda Likya'nın urbanistiği hakkındaki tartışmalara yeni bir anlayışla yaklaşılması gerekliliğini de ortaya koymuştur. Her şeyden önce Doğu ve Güneydoğu'dan - Batı Anadolu'ya uzanan Prehistorik Çağ kültürel güzergahların Tlos Antik Kenti ile doğrudan bir bağlantısı olduğu anlaşılmıştır. Böylece daha önce Elmalı Ovası'nda²⁴ sonlandığı düşünülen Prehistorik Çağ güzergahının yeni bulgular doğrultusunda Tlos Antik Kenti üzerinden Batı Anadolu kıyılarına kadar ulaştığı kesinlik kazanmıştır. Ayrıca Beycesultan gibi Orta Batı Anadolu'daki prehistorik yerleşimlere Tlos-Eceler-Çaltılar²⁵ güzergahı üzerinden bir bağlantının olduğu da görülmüştür. Tlos Antik Kenti Merkezi dışında Girmeler, Bağlağaç, Arsa/Bayramlar ve Arsa/Tavabaşı yerleşimleri söz konusu prehistorik güzergahların belirlenmesinde önemli katkılar sunmaktadır²⁶. Özellikle

¹⁸ Korkut 2015, 176-184.

¹⁹ Tlos'un dağlık bölgedeki teritoryum yerleşimlerinde tespit edilen yazıtların içeriği sözkonusu yerleşim alanlarının Tlos Antik Kenti'ne olan bağlılığının kanıtıdır. Örneğin Kastabara'da bulunan bir lahdin üzerindeki yazıtta: "Bu Mezarı Basileos oğlu Dionysios kendisi ve karısı Aphaianos kızı Eunomike ve de Lamenes kızı Aristonis için yaptırdı. Başka hiç kimsenin burada gömülme izni yoktur. Aksi takdirde Tlosluların kentine (...) ceza ödeyecektir" ifadesi yer almaktadır. Başka bir lahit yazıtında ise: "Bu mezarı (...) adıyla bilinen Arsamos oğlu namideğer Epimakhos olan Tloslu Markus Aurelius Aphianos ve Menekles ile Artemias oğlu Tlos lu Artemion sadece kendileri için yaptırdılar. Başka hiç kimsenin burada gömülme izni yoktur. Aksi takdirde en kutsal kasaya 2500 Denaria ödesin ve mezar hırsızlığıyla cezalı olsun" vurgulanmıştır, bkz. Korkut 2015, 156.

²⁰ Korkut 2015, 185-188.

²¹ Korkut 2015, 160-169.

²² Işık-Işkan-Çevik 2001, 48; Şahin-Adak 2007, 132-137.

²³ Eşen Nehri kıyısındaki çiftlik yerleşimleri için bkz. Korkut 2015, 133-146.

²⁴ Elmalı düzlüğündeki prehistorik yerleşimler için bkz. Eslick 1992.

²⁵ Momigliano vd. 2011.

²⁶ Tlos Antik Kenti ve çevresindeki prehistorik yerleşimler için bkz. Korkut 2015, 13-31.

Girmeler Höyüğü'nde tespit edilen Akeramik Neolitik yerleşim (fig.9) Güneybatı Anadolu için yenidir²⁷. Girmeler Höyüğü'nün Neolitik Çağ katmanlarında ele geçen obsidiyen buluntuları arasında Melos örnekleri olduğu gibi Orta Anadolu orijinli obsidiyen parçalarına da rastlanılmıştır (fig.10). Diğer yandan Geç Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağlara tarihlenen Girmeler seramiklerinin benzerleri Kuruçay ve Hacılar gibi Göller Yöresi yerleşimlerinden²⁸ bilinmektedir. Arkeoloji dünyası için yeni olan bu veriler aynı zamanda Tlos Antik Kenti'nin Neolitik Çağda hem doğu hem de batıdaki çağdaşı yerleşimlerle olan yakın ilişkisinin kanıtıdır. Bunlardan başka Tavabaşı mağara yerleşiminde (fig.11) Neolitik Çağ buluntular dışında Orta Kalkolitik Çağa ait tabakaların bulunması (fig.12) "karanlık çağ" olarak adlandırılan bir dönemin yeniden yorumlanması gerekliliği adına büyük önem taşımaktadır.

Girmeler ve Tavabaşı yerleşimlerinin çağdaşı kalıntılara Tlos kent merkezinde, stadyum alanında yapılan kazı çalışmaları esnasında (fig.13) ulaşılmıştır²⁹. İlk kullanım evresinin Hellenistik Dönemde inşa edildiği bilinen stadyum yapı kompleksinin günümüze ulaşan son mimari döşemi Roma Dönemine tarihlenmektedir. Ancak stadyum zemini altında geçmişi Prehistorik Çağlara kadar uzanan bir yerleşim alanı ve buna ait kalıntılar kesintisiz olarak takip edilebilir durumdadır. Prehistorik Çağlara ait buluntular arasında stadyum düzlüğünün farklı noktalarındaki mimari yapı kalıntıları öne çıkmaktadır (fig.14). Söz konusu mimari düzenlemelerin arasında çok sayıda seramik parçası ile çakmaktaşı ve obsidiyenden yapılmış mikrolit tarzı el aletleri de tespit edilmiştir (fig.15). Bunlardan başka bazalt taşından üretilmiş savaş baltaları ile havanların yanında farklı taş ve cam malzemeden oluşturulmuş takı parçaları gibi küçük buluntular da alanın değişik noktalarına yayılmış vaziyettedir. Bahsi geçen tüm bu buluntular Tlos Antik Kenti'nin Neolitik ve Kalkolitik Çağ ile Tunç Çağı yerleşimlerinin kalıntılarını oluşturmaktadır.

Tlos stadyum düzlüğünün neredeyse tam merkezinde şimdilik Tunç Çağı, Geometrik Dönem ve Arkaik Döneme ait mimari kalıntıların üst üste tabakalarda bulunduğu bir alan lokalize edilmiştir. Bu alandaki tabakalaşmada belgelenen mimari konteksin dışında yine farklı dönemlere ait seramik parçaları da Prehistorik Çağlara kadar geri giden bir yerleşimin habercisidir. Kazı çalışmaları esnasında ulaşılan mevut katmanda tespit edilen seramik parçaları Orta Tunç Çağı ile Geç Tunç Çağı form özellikleri taşımaktadır. Ayrıca söz konusu katmandan alınan ve Miami Beta Analytic laboratuvarında analizi yapılan C 14 örneklerinin kalibre edilmiş dönemleri de bu tarihi desteklemektedir³⁰. Diğer yandan stadyum düzlüğünün neredeyse tamamı jeofizik çalışmalarıyla taranmıştır. Özellikle kazı çalışmalarının yürütüldüğü bu alanın farklı seviyelerinde gözlemlenen anomali örnekleri daha derinlerde Erken Tunç Çağı ve öncesi yerleşim katmanlarının bulunduğu da göstermiştir.

Böylece günümüz kent merkezini batı yönden sınırlayan tepenin doğusundaki yamacın eteği Hellenistik Dönemde tıraşlanarak stadyuma dönüştürülmeden önce Tlos'un erken dönemlerine ait yerleşiminin merkezi olduğu kesinlik kazanmıştır. Söz konusu alanının en üst seviyesinde tespit edilen etrafı surlarla çevrili yerleşim tabakası Arkaik Döneme tarihlenmektedir. Klasik Dönemle birlikte bu alanın terk edildiği ve kent merkezindeki farklı yükseltiler üzerinde dynastik yerleşimin oluşturulduğu düşünülmektedir.

Uluburun ve Gelidonya Burnu batıkları³¹ Kıyı Likya Bölgesi'nde Demirçay öncesi olası yerleşimlere işaret eden önemli kalıntılardandır. Uzun yıllardır özellikle kıyı Likya'da Prehistorik Çağ yerleşim kalıntılarına rastlanılmamasından³² söz konusu batıkların Likya Bölgesi ile olan bağlantısı tam olarak açıklığa kavuşturulamamıştır. Dolayısıyla Tlos Antik Kenti ve çevresinde tespit edilen Prehistorik Çağ yerleşim alanları Likya Bölgesi'nin Prehistorik Çağ yerleşim tarihinin yeniden yorumlanması gerekliliğini göstermiştir.

²⁷ Takaoğlu vd. 2014.

²⁸ Göller Bölgesi prehistorik yerleşimleri için bkz. Duru 2012.

²⁹ Korkut 2015, 71-75.

³⁰ Örneğin Geç Tunç Çağı buluntularının tespit edildiği tabakadan alınan C 14 örnekleri (Beta-421422 Tlos-15-002) MÖ 1500-1430 tarih aralığına işaret etmektedir.

³¹ Bass 2006, 34-56.

³² Yakın zamanda Gagai Antik Kenti'nde tespit edilen Tunç Çağı seramik buluntuları için bkz. Çevik 2008, 45.

Likya Bölgesi'ndeki şehircilik anlayışının Hellenistik Dönem ile birlikte büyük bir değişime uğradığı ve böylece merkezi bir agora etrafında genişleyen kent planlamasına geçildiği görülür. İşlevlerine göre kamu yapıları, mezar anıtları ve sivil mimarlık örnekleri olmak üzere gruplanan yapılar sözkonusu kentsel planlama içerisinde yeniden düzenlenmiştir.

Hellenistik Dönemde şehircilik anlayışında genel olarak yaşanan değişimlerden Tlos Antik Kenti de nasibini almıştır (fig.16). Daha önceleri Dynastik Dönem saray yerleşim alanı olarak seçilen akropolis yükseltisi Hellenistik Dönemde tamamen nekropol alanına dönüştürülmüştür. Nekropol alanında mevcut kaya mezarları ve lahitler bu değişimle birlikte kullanılmaya devam edildiği gibi ihtiyaca yönelik olarak yeni mezar formları da ilave edilmiştir. Akropolün doğusunda, yamacın tıraşlanmasıyla oluşturulmuş düzlük ise çok işlevli stadyum alanı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Akropolün doğu yamacına yaslanmış tek taraflı oturma tribünü ana kayadan yontulmuştur. Oturma sıralarının üstündeki diazomaya yönlendirilmiş meclis binası kentin diğer kamu yapısıdır. Stadyum düzlüğünün hemen batısında agora ve dükkan yapılarına yer verilmiştir. Kentin merkezi konumundaki agoranın doğusunda tiyatro, güneyinde tapınak ve batısında gymnasium yapıları bulunmaktadır.

Hellenistik Dönemde urbanistik alanda yaşanan bu değişim esnasında kent merkezinin yakın çevresindeki diğer Klasik Dönem tepe yerleşimlerinin bulunduğu bölgeler ile dağlık teritoryumdaki *phyle* yerleşimlerinde de bazı yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bu esnada yakın çevredeki tepelik yerleşim alanları kent merkezine dahil edilmiştir. Ancak bu yeni düzenleme esnasında teritoryumdaki köy yerleşimlerinin statülerine dokunulmamıştır. Söz konusu yerleşimlerin *phyle* statüleri devam etmiştir.

Tlos Antik Kenti'nin batısındaki Xanthos Vadisi Eşen Nehri'nin getirmiş olduğu alüvyonlarla oluşmuştur. Genelde tarımsal amaçlı kullanılan bu vadi batı yönden kıvrılarak akan Eşen Nehri ile sınırlanır. Antik Dönemde ticari taşımacılıkta önemli bir rol oynayan nehrin yatağı zamanla daralmış ve bugün su seviyesi ovanın oldukça altına düşmüştür. Eşen Nehri'nin doğu yakasındaki düzlükte, güneyde Kadıköy Beldesi ile kuzeyde Seydikemer İlçesi arasında kalan bölgede çok sayıda höyük tarzı yükselti bulunmaktadır. Yapılan detaylı incelemeler sonucunda bu yükseltilerin, geçmiş Prehistorik Çağlara kadar uzanan höyükler olmadığı anlaşılmıştır³³. Ayrıca bu yükseltilerin üzerinde görkemli tarihi kalıntılar da bulunmamaktadır. Genelde basit bir mimari yapı gösteren kalıntılar bu yükseltiler üzerinde daha çok çiftlik tarzı yerleşimlerin olduğuna işaret etmektedir. Günümüze ulaşan çiftlik yerleşimi kalıntılarının Hellenistik Dönem öncesine gitmemesi bunların Tlos'un Hellenistik Dönem şehirciliği ile bağlantısı olduğunu göstermektedir.

MÖ 2. yüzyılın ilk yarısında Likya Birliği'nin³⁴ Roma tarafından resmen kabul edilmesinden MS 43 yılına kadar geçen süre içerisinde Likya iyi bir Roma müttefiki olarak bağımsızlığını korumuştur. Ancak İmparator Claudius bu bağımsızlığa son vermiş ve MS 43 yılında Likya Bölgesi bir Roma eyaletine dönüştürülmüştür. Tlos bu yeni düzen içerisinde önemini koruyarak gelişmeye devam etmiştir³⁵. Roma Döneminde Tlos'un Hellenistik Dönemdeki urbanistik yapısında büyük bir değişikliğe gidilmediği görülür. Genelde mevcut yapılar dönemin geleneklerini yansıtır biçimde tamir edilmiş ya da yeniden inşa edilmiştir. Bunun yanında kent planlamasını çok fazla etkilemeyen ilaveler de yapılmıştır. Örneğin stadyum alanındaki sütunlu galeri ve havuz düzenlemesi Roma Döneminde ilave edilmiştir. Ayrıca tiyatronun sahne binası ve çevresi yeniden düzenlenmiştir. Tapınak alanı küçültülmüş ve burada imparator tapınağı formunda küçük bir Roma tapınağı inşa edilmiştir³⁶. Hellenistik Dönem gymnasium yapısının batı yönüne kuzey-güney istikametinde uzanan bir cadde ve dükkan kompleksi eklenmiştir. Gymnasium yapısının güney yönüne ise bir hamam yapısı ilave edilmiştir. Böylece bu yapı gymnasium-hamam binasına dönüştürülmüştür. Likya hamam mimarlığının en

³³ Korkut 2015, 133-146.

³⁴ Likya Birliği için bkz. Behrwald 2000. Birliğin başkenti Patara'da bulunan meclis binası için ayrıca bkz. Korkut-Grosche 2007.

³⁵ Tlos Antik Kenti Pinara, Xanthos, Patara, Myra ve Olympos gibi Likya Birliği'nin üç oy hakkına sahip en büyük altı şehirden biri olarak kabul edilmiştir.

³⁶ Tapınak alanında ele geçen yazıtlardan Erken Roma Döneminde inşa edildiği anlaşılan bu tapınağın Tanrı Kronos'a adandığı ve hatta kentte her yıl onuruna "Kroneia" şenliklerinin düzenlendiği bilinmektedir.

güzel örneklerinden biri olan ve ölçülerinden dolayı da “büyük hamam” olarak adlandırılan yapı yine Erken Roma Döneminde, Kronos Tapınağı'nın hemen güneyindeki yamaçta inşa edilmiştir.

Bizans Dönemi ile birlikte Likya Bölgesi'nde oluşturulan önemli piskoposluk merkezleri arasında Tlos'un da adı geçmektedir³⁷. Erken Hıristiyanlık Döneminde Tlos Antik Kenti'ndeki pagan yerleşim alanları terk edilerek akropolün güney yamacında daha küçük ölçekli yeni bir yerleşim alanı kurulmuştur. Bu yerleşim alanının etrafı kısmen ana kaya ve devşirme malzeme kullanılarak oluşturulmuş yüksek surlarla çevrilmiştir. Akropolün güney yamacındaki bu yerleşimin iki ana girişi bulunmaktadır. İlk anıtsal giriş akropolün doğu yamacında, stadyum diazomasının kuzey ucundadır. Buradan cadde olarak kullanılmış stadyum diazomasının en güney ucundaki ikinci kapı koridoruna ulaşılır. Seviyesi diazomadan daha yüksek tutulan bu koridorun batı yönünde, 2.40 m genişliğindeki ikinci bir kapı açıklığı ile de yerleşim alanına girilir. Roma Dönemine ait devşirme malzeme kullanılarak inşa edilen bu kapının 3 m uzunluğundaki lentosu ve söveleri çok iyi korunmuş durumdadır. Roma Dönemine ait bir friz bloğundan dönüştürülen lentonun üzerinde iki satırlık Yunanca yazıt ve bir de büst bulunmaktadır. Yazıtın içeriğinden Erken Hıristiyanlık Dönemi surlarında bir onarımın söz konusu olduğu ve dönemin Likya Valisi Phl. Kl. Spudasios Markeianos'un tamirata katkısı dolayısıyla onurlandırıldığı anlaşılır. Diğer Likya kentlerinde de sıkça görülen benzer sur yapıları genelde Arap akınlarına karşı savunma amacıyla, MS 7-8. yüzyıllarda inşa edildiği kabul edilmektedir³⁸. Ancak Tlos Antik Kenti surlarından kente açılan ana giriş kapısı üzerindeki tamirat yazıtı ve büstün ikonografisi sözkonusu surların MS 5. yüzyılın ilk yarısından, Likya Valisi Phl. Kl. Spudasios Markeianos Döneminden daha erken bir zamanda inşa edildiğini göstermektedir. Büyük olasılıkla Bizans İmparatoru Büyük Konstantin tarafından MS 313 yılında, Hıristiyanlığın resmi dinlerden biri olarak kabul edildiği dönemden hemen sonra kent bazilikası Tlos'un pagan dönemindeki kutsal alanında, Kronos Tapınağı'nın yanbaşında inşa edilmiş olmalıdır. Bizans İmparatoru Theodosius I tarafından MS. 394 yılında pagan dinlerinin tamamen yasaklanmasıyla kent merkezi akropolün güney yamaçlarına taşınmış ve bu yerleşimin etrafı surlarla çevrilmiştir. Böylece Tlos Kent Bazilikası sözkonusu yeni yerleşim alanını çevreleyen surların dışında kalmıştır.

Akropolün güney yamacında oluşturulmuş Bizans Dönemi yerleşim alanının merkezinde bir saray yapı kompleksi bulunur. Sarayın etrafında ise diğer kamu ve sivil yapılar yer almaktadır. Bu dönemde nekropol alanındaki mevcut mezar yapıları kullanılmaya devam edilmiştir. Ayrıca yerleşim planının daha sonraki dönemlerde pek çok kez revize edildiği de görülür. Bu esnada kent surlarında da yeni düzenlemeler yapılmıştır. İlerleyen dönemlerde akropolün güney yamacındaki yerleşim yeterli olmaz ve kent surların dışına taşarak Roma Dönemi yerleşim alanı tekrar kullanılmaya başlanır. Orta Çağda şekillendirilen bu yerleşimin etrafı ayrıca yeni bir sur yapısıyla da çevrilmiştir. Tlos'un şehircilik anlayışında yaşanan bu gelişme Likya Bölgesi için yabancısıdır. Likya kentleri Orta Bizans Döneminde hem azalan nüfus sayısı hem de politik gelişmelerle bağlantılı olarak genelde küçülmüştür. Tlos Antik Kenti'nde ilk kez ortaya çıkan bu durum ancak artan bir nüfus yapısıyla açıklanmaktadır. Ancak bu dönemde yaşanan nüfus artışının doğal bir gelişme olmadığı düşünülmektedir. Söz konusu nüfus artışı Orta Bizans Döneminde Likya'nın doğusundan ve hatta Pamphylia Bölgesi'nden batıya doğru göç eden yoğun Hıristiyan nüfusu ile bağlantılı olmalıdır.

³⁷ Tlos piskoposu Andreas MS 451 yılında Kalkedon konsil toplantısına katılmıştır. Andreas daha sonra, MS 458 yılında Myra metropolünün Bizans İmparatoru I. Leo'ya yazdığı mektubu da imzalamıştır.

³⁸ Peschlow 2006.

Kaynakça ve Kısaltmalar

- Bass 2006** G.F. Bass, *Die Tiefe. Versunkene Schätze auf dem Meeresgrund*, München, 2006.
- Behrwald 2000** R. Behrwald, *Der lykische Bund. Untersuchungen zu Geschichte und Verfassung*, Antiquitas Reihe I, 48, Bonn, 2000.
- Borchhardt-Bleibtreu 2013** J. Borchhardt-E. Bleibtreu, *Strukturen Lykischer Rezidenzstädte, Im Vergleich zu älteren Städten des Vorderen Orients*, Istanbul, 2013.
- Çevik-Varkıvaç 2003** N. Çevik-B. Varkıvaç, "A Settlement in Lycia: Darıözü/ Kastabara", *ADALYA* 7 (2003), 189-232.
- Çevik 2008** N. Çevik, "Rodapolis ve Kumluca Sınırları İçindeki Diğer Antik Yerleşimler", N. Çevik (ed.), *Kumluca 2008*, 13-72.
- Çevik 2015** N. Çevik, *Lykia Kitabı*, İstanbul, 2015.
- Des Courtils 2006** J. Des Courtils, *Dünya Kültür Mirası Kentlerinden Ksanthos ve Letoon Rehberi*, İstanbul, 2006.
- Duru 2012** R. Duru, "The Neolithic of the Lakes Region", M. Özdoğan-N. Başgelen-P. Kuniholm (eds.), *Neolithic in Turkey. Central Turkey*, Vol. 3, İstanbul, (2012), 1-65.
- Eslick 1992** C. Eslick, *Elmalı Karataş I. The Neolithic and Chalcolithic Periods: Bağbaşı and Other Sites*, Bryn Mawr PA, 1992.
- Hülden 2006** O. Hülden, *Gräber und Grabtypen im Bergland von Yavu (Zentrallykien). Studien zur Antiken Grabkultur in Lykien*, Bonn, 2006.
- Işık-İşkan-Çevik 2001** F. Işık-H. İşkan-N. Çevik, *Miliarium Lyciae. Patara Yol Klavuz Anıtı. Das Wegweisermonument von Patara*, Lykia IV, Antalya, 2001.
- Işın 2010** G. Işın, "The Building Complex on the Tepecik Acropolis at Patara", *Anatolian Studies* 60 (2010), 93-104.
- Kolb 2008** F. Kolb, *Burg-Polis-Bischofssitz. Geschichte der Siedlungskammer von Kyaneai in der Südwesttürkei*, Mainz am Rhein, 2008.
- Korkut-Grosche 2007** T. Korkut-G. Grosche, *Das Bouleuterion von Patara. Versammlungsgebäude des lykischen Bundes*, Patara II 1, İstanbul, 2007.
- Korkut 2015** T. Korkut, *Tlos. Akdağlar'ın Yamacında Bir Likya Kenti*, İstanbul, 2015.
- Marksteiner 1997** T. Marksteiner, *Die Befestigte Siedlung von Limyra*, Wien, 1997.
- Momigliano vd. 2011** N. Momigliano-A. Greaves-T. Hodos-B. Aksoy-A. Brown-M. Kibaroglu-T. Carter, "Settlement History and Material Culture in Southwest Turkey: Report on the 2008-2010 Survey at Çaltılar Höyük (Northern Lycia)", *Anatolian Studies* 61 (2011), 61-121.
- Peschlow 2006** U. Peschlow, "Befestigungen lykischer Städte in spätantiker und frühbyzantinischer Zeit", K. Dörtlük vd. (eds.), *III. Likya Sempozyumu*, Antalya 7-10 Kasım 2005, İstanbul (2006), 601-624.
- Şahin-Adak 2007** S. Şahin-M. Adak, *Stadiasmus Patarensis. Itinera Romana Provinciae Lyciae*, İstanbul, 2007.
- Takaoğlu vd. 2014** T. Takaoğlu-T. Korkut-B. Erdoğu-G. Işın, "Archaeological Evidence for 9th and 8th Millennie BC at Girmeler Cave Near Tlos in SW Turkey", *Documenta Praehistorica* XLI (2014), 111-118.
- TAM** E. Kalinka, *Tituli Asiae Minoris II. Tituli Lyciae Linguis Graeca et Latina Conscripti*, Wien, 1930.
- Thomsen 2002** A. Thomsen, *Die lykische Dynastensiedlung auf dem Avşar Tepesi*, Bonn, 2002.
- Wörle 1999** M. Wörle, "Evpigraphische Forschungen zur Geschichte Lykiens VII. Asarönü, ein Peripolion von Limyra", *Chiron* 29 (1999), 353-370.
- Wurstler 1993** W. Wurstler, "Dynast ohne Palast-Überlegungen zum Wohnbereich lykischer Feudalherren", J. Borchhardt-G. Dobesch (eds.), *Akten des II. Internationalen Lykien-Symposiums*, Ergänzungsbände zu den Tituli Asiae Minoris Nr. 18, Wien (1993), 7-30.

fig.1 Tlos Antik Kenti havadan görünüm

fig.2 Tlos Antik Kenti akropolü

fig.3 Tlos Antik Kenti Klasik Dönem yerleşim alanları

fig.4 Kastabara (Darıözü Yaylası) yerleşimi

fig.5 Platane (Köristan Yaylası) yerleşimi

fig.6 Dikmen Tepe askeri yerleşim alanı

fig.7 Arsa Köyü yerleşimi

fig.8 Akdağlardan Xanthos Vadisi

fig.9 Girmeler Mağarası/ Höyüğü

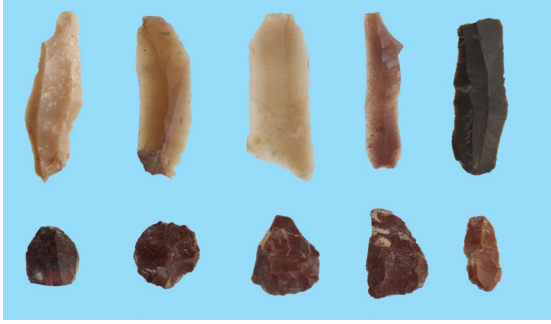

fig.10 Girmeler Höyüğü Neolitik Çağ buluntuları

fig.11 Tavabaşı Mağaraları

fig.12 Tavabaşı Mağaraları Orta Kalkolitik Çağ seramik buluntuları

fig.13 Tlos Antik Kenti stadyum alanı

fig.14 Stadyum alanı Prehistorik Çağ yapı kalıntıları

fig.15 Stadyum alanı Tunç Çağı ve Erken Demirçağ seramik buluntuları

fig.16 Tlos Antik Kenti Hellenistik Dönem ve sonrası yerleşim planı